

Szabóné Kármán Judit

„Én olyan okos leszek, hogy nevemen szólítanak majd”¹²

Összefoglaló

Magyarországon az utóbbi évtizedekben a cigány értelmiség formálódásának lehetünk tanúi. Egyre sürgetőbb össztársadalmi érdek, hogy hazánk legnagyobb, s leginkább esélytelen, hátrányos helyzetű, aluliskolázott kisebbsége kinevelje magából a tanult, diplomás képviselőit; orvosait, tanárait, jogászait, mérnökeiket. Ehhez a folyamathoz mindenképp szükség van a többségi társadalom segítségére, támogatására. A segítség akkor lehet igazán hatékony, ha ismerjük az értelmiségivé válás útját, annak nehézségeit, a romák/cigányok sajátos helyzetét, közösségi, egyéni motivációit.

Doktori kutatásomban a hazai cigányságból kiemelkedő felsőfokú végzettségűek, diplomások életútját, motivációit, körülményeit, mentális helyzetét, társas kapcsolatait, a többség illetve a cigányság körében elfoglalt státuszukat, jövőképüket, gyermekeik sorsának alakulását vizsgálom.

Kutatásom jelenlegi szakaszában mélyinterjúkat készítek, melyekben elsősorban a tanulás motivációi mellett a segítő és gátló tényezőket, a kultúraváltás szükségességét és mértékét, valamint következményeit, a roma/cigány női diplomások életútját, az első és másodgenerációs cigány értelmiség helyzetét, a tanulás hatását a szűk és tágabb cigány közösségekre, a roma/cigány családokban a lányok továbbtanulásáról vallott nézeteket igyekszem feltárni.

Abstract

In the lately decade we are the witnesses the appearing and altering of intellectual Gypsies in Hungary. It is a really compelling interest for our society to let the biggest, most chanceless, underprivileged and uneducated minority in our country to bring up their erudited and graduated representatives, their doctors, teachers, lawyers, engineers. This process need the help and the assistance of the majority society. The help could be really efficient in the case we are aware the way of becoming intellectual, its difficulties, the Gypsies's peculiar situation, their public and individual motivation.

In my doctoral research I am analysing the path of life, circumstances, mental situations and social relationships of the ones with the qualification with the superlative degree emerging from the domestic Gypsies. I examine their status occupied among the Gypsies and the whole society, their vision, and shaping of their children's fate.

In the present section of my research I am making interviews in which ones beside the motivation of the learning I am trying to digest the supporting and obstructive factors, the necessity, the measure and the consequence of the culture change, the path of life of graduated Gypsy women, the situation of the first and the second intellectual generation, the effect of the learning into the narrow and wide Roma/Gypsy communities and gave evidence about the girls' farther study views.

¹ *Kutatási részlet a Magyarországi cigány értelmiségről készülő PhD dolgozathoz*

² Megjelenik Oktatás és Társadalom Doktori iskola Évkönyv 2009. Pécs

A mélyinterjúk körülményei, a minta

A közel száz kérdőív mellett eddig huszonöt mélyinterjút készítettem, s még további tíztizenötöt tervezek. Az interjúk anyagai három - hét órás beszélgetések eredményei, melyekre a beszélgetőtársaim lakásán vagy munkahelyén került sor. Kivétel nélkül minden alkalommal nyitottságot, őszinte légkört tapasztaltam, interjúalanyaim sorsuk alakulását olyan mértékben tárták fel előttem, ami megtisztelést jelentett, s a jó hangulatú beszélgetéseket gyakran több óra múlva, csak többszöri próbálkozás után tudtam/tudtuk befejezni. Gyakran előfordult, hogy a találkozás végén megjelentek a hozzátartozók (szülők, testvérek, testvérek gyermekei) is, akik szintén hozzáfűztek valamit a témához, a cigányság sorsának alakulásához.

Jelen írásomban megpróbálom összefoglalni az eddigi mélyinterjúk során összegyűjtött anyagot. Adatközlőim hasonló arányban tartoznak a férfi ill. a női nemhez, életkoruk 25 és 65 év között van. Családi állapotuk: 25%-uk él házasságban, 50%-uk elvált, 20% egyedülálló, s 5%-uk özvegy. Jellemzően 1-2 gyermekes családok, egyetlen esetben – egy elkötelezett katolikus családban – nevelnek öt gyermeket. Végzettségüket tekintve mind rendelkeznek egy vagy több diplomával. Foglalkozásuk szerint pedagógus, újságíró, média szakember, költő, műfordító, operaénekes, zenész, gyógypedagógus, családgondozó, civil cigány szervezet vezetője, egyetemi adjunktus, ötvös, ferences szerzetes, minisztériumi köztisztviselő, roma referens, lelkipásztori munkatárs, nyelvtanár, s munkanélküli van közöttük.

A csoport-hovatartozás szempontjából válaszadóim leképezik a magyarországi cigányság összetételét; többségében romungrók, magyar cigányok, zenész cigányok leszármazottai, jelentős az oláh cigányok (főképp lovári) aránya, s kisebb számban beás (muncsán, ticsán, árgyelán) cigányok. Nyelvhasználatukat tekintve nagymértékben eltérnek a hazai átlagtól; sokan közülük nemcsak beszélnek anyanyelvi szinten a romanit, vagy a beást, hanem még művelik is, anyanyelvükön írnak, alkotnak.

Gyermekkor, tanulási motivációk

Az idősebb (35 éven felüli korosztályok) interjúalanyok többsége igen nagy szegénységben, nehéz körülmények között élte gyermekkorát, mégis erre az időre, a szülői házra - kivétel nélkül – nagy szeretettel emlékeztek. Még akkor is, ha közülük néhányat nem is a szüleik, hanem nagyszüleik neveltek fel. (A szülő fiatal lányanya volt, megszülte, majd a szüleire hagyta gyermekét, vagy italozó, deviáns életet élt, amelyben fiának, lányának nem volt helye). Ennek a diplomás rétegnek a szülei még igen alacsony végzettséggel rendelkeztek; sokan közülük analfabéták voltak, vagy csak néhány osztályt jártak ki.

A fiatalabb diplomások már gyermekkorukban is némileg jobb körülmények között éltek, nem beszélve a városi, muzsikus cigányokról, akik a többi cigány csoportnál lényegesen magasabb életminőséget valósíthattak meg.

A tanulást kiváltó motivációk között érdekes, figyelemre méltó és sok válaszadónál megjelenő legelső motívum az olvasás, a mesék szeretete. Többen beszámoltak arról, hogy óriási élmény volt számukra az esti mese; pl. egyik adatközlőm elmondta, hogy bár igen szegények voltak, édesanyjuk kölcsönkönyvekből olvasott minden este mesét, s ezáltal alakult ki benne az olvasás szeretete, a vágy, hogy még többet kiolvashasson a könyvekből. Másvalaki arról mesélt, mihelyt felfedezte az olvasás nyújtotta örömeit, attól kezdve „falta” a történelmi könyveket (elsőre fel is vették a legrangosabb hazai egyetem történelem szakára, nappali tagozatra). Egy muzsikus családból származó lányt azzal buzdított az édesapja tanulásra: „Minden könyvet megveszek, ha megtanulsz olvasni!”. Sokan arról számoltak be, hogy írástudatlan szülei miképp kérték számon rajtuk a tanulást; egyikük édesapja, bár nem tudta elolvasni, de minden este felmondatta fiaival az aznapi leckét, más interjúalany azt

említette, hogy analfabéta édesapja – mivel „magyarok” között éltek – minden este átvitte a szomszédba a leckéjüket ellenőriztetni, s ha nem volt kész, büntetést kaptak. Az egyik, nagyszülők által nevelt (ma középkorú, gyógypedagógus nő) gyermeket azzal bíztattak az előmenetelre: „Tanulj, ne kelljen ilyen életet élned!”. Egyértelmű motiváció – gyermekeinek jobb jövője érdekében - volt az a momentum is, amikor az írástudatlan beás cigány férfi, felpakolva családját, elsőként hagyta el a cigánytelepet, nem törődve a többiek kiabálásával, hogy „majd meglássa, hogy elkurvulnak a gyerekei”. A gyermekei mind szakmát, érettségit szereztek, interjúalanyom diplomás, nemzetközi szaktekintély, tudományos fokozattal rendelkezik.

A felsőoktatásban történő továbbtanulással kapcsolatban legtöbben azt emelték ki, hogy szüleik azzal segítették őket – ha nem is értették, hogy miért akarnak felsőbb iskolába menni – hogy nem emeltek akadályt eléjük; nem kényszerítették, hogy férjhez menjenek, vagy munkába álljanak, keresetükkel támogassák a családot.

Iskolaévek

A mélyinterjúk során sokkal több negatív iskolai élményről; kiközösítésről, megalázásról, meséltek válaszadóim, mint amennyi ilyen emlékről a kérdőíveket kitöltők említést tettek.

Az idősebb (60-65 éves) válaszadóim többsége, s főleg tanulmányaikat falusi iskolában végzők arra emlékeztek, hogy gyermekkorukban egy iskolába, osztályba jártak a falubeli társaikkal, jó kapcsolat volt közöttük, s szüleik között is. Feléjük ismeretlen volt a „cigányozás”. József Attila-díjas, 60 éves költő beszélgetőtársam a mai napig jó barátságot ápol egykori padtársaival, osztálytársaival, még élő tanítóival.

Legtöbb válaszadóim azonban keserűen, néha haraggal emlékezett ezekre az évekre, hiszen átéltek az utolsó padba ültetés kínjait (néhány iskolában ezt a „szégyenhelyet” az első pad jelentette), az állandó „cigányozást”, gyanúsítgatást, megalázást, vagy a semmibe vevés érzését; „nem bántottak, de nem is foglalkoztak velem, nem szóltak hozzám, nem hívtak sehova”. A magányosság, a kirekesztettség, az idegenség érzése sokukat végigkísérte az iskolai évek alatt. Valaki, akiben emiatt komoly kisebbségi érzés alakult ki, így emlékezett: „Soha nem szólítottak engem a nevemen, mint a többieket, mindig név nélkül kezeltek: „az a cigánylány”, vagy máskor: „a cigány Verka unokája”. (Nagyszülei nevelték). Ezért el is határozta már általános iskolás korában: „én olyan okos leszek, hogy a nevemen szólítanak majd!”. A fájdalom mellett nem csak önértékelése sérült, de amint elmondta, ettől kezdve utálni kezdte a „magyarokat”. Keresztényként a mai napig küzd ez ellen az érzése ellen.

Interjúalanyaim között volt, aki már óvodásként átélte a „cigányozást”, mások általános és/vagy középiskolás éveit keserítette meg, de voltak olyanok is, akik főiskolán tapasztalták meg a kiközösítést, a magányosság érzését.

Akadnak jó példák is, jólelkű pedagógusok, akik felkarolták őket, volt olyan tanítónő, aki azzal bíztatta a hagyományörző családban élő tanítványát, hogy „légy büszke a cigányságodra”. Volt, akit automatikusan a cigányiskolába vettek fel, majd egy hét múlva az igazgató átirányította a „magyar” iskolába. Okát mai napig nem tudja, de élete egyik legnagyobb szerencséjének tartja.

59 éves újságíró adatközlőm általános iskolában sokszor átélte a megszegyenítést, lopással vádolták, kirekesztették, idegenként élt osztálytársai között. Majd középiskolás korában, az ellenkezőjét tapasztalta, mikor a nagy árvíz elvitte a putrijukat, s a Tanácstól kaptak egy rossz állapotú parasztházat, legnagyobb meglepetésére mind a huszonöt diáktársa megjelent, s heteken keresztül szombat-vasárnap segítettek nekik a házat lakhatóvá tenni. Sőt, a gyerekek szülei adták össze, s fizették be az ő étkezését egészen az érettségiig.

Néhányan arról is beszéltek, milyen szorongást okozott szüleiknek a rasszjegyek „viselése”, s miképp tartották távol magukat az iskolától, nehogy kiderüljön, hogy gyermekük cigány. 41 éves, egyetemet végzett, öt gyermekes beszélgetőtársam elmondta, hogy édesapja, akin erősen látszottak a cigányság jelei, soha nem ment még az iskola közelébe sem, nehogy ártsen a gyerekeinek. Mindig feleségét küldte: „menj, terajta nem látszik annyira”. Egyetlen iskolai rendezvényen nem vett részt, még fia szalagavatójára, ballagására sem ment el emiatt, sőt, még ma is bántja, hogy gyermekei hátrányt szenvednek miatta.

Egy másik interjúalanyom (47 éves, három diplomás, minisztériumi köztisztviselő) kitűnő általános iskolai bizonyítvánnyal került be egy fővárosi gimnázium angol tagozatára, s semmiféle kapcsolati, előmeneteli probléma nem volt addig, amíg édesapja (erős rasszjegyekkel) először meg nem jelent az iskolában egy rendezvényen. Ezután óriási változás történt, előre ültették egyedül az első padba, s megélte, hogy mind az osztálytársai, mind pedig a tanárai levegőnek nézik. Ebből a helyzetből csak iskola változtatással tudott kikerülni.

Iskolaéveiből érdekes és számára igen meghökkentő élményéről mesélt 35 éves, újságíró beszélgetőtársam; általános iskolában őt is kirekesztették diáktársai, s ő megpróbált közeledni egy hozzá hasonlóan magányos, s a rasszjegyeket még határozottabban hordozó cigány lány osztálytársához, aki azonban durván elutasította őt, mondván: „én nem vagyok roma”.

Egyik válaszadóm azt mondta, hogy számára óriási erőt jelentett, hogy hagyományörző családban nevelkedett, tudta, hogy ő cigány, ennek megfelelően éltek (pl. otthon szoknya, iskolában nadrág), őrizték, ápolták a tradíciókat, s ez jó volt így, mint mondja: „egészségesen meg tudtam élni a cigányságomat”.

Egy 32 éves, munkanélküli újságírónőt – beás családból származik – tudatosan arra neveltek a szülei, hogy ne tanulja meg a nyelvet, a szokásokat, ne jelentsen ez hátrányt neki. Az általános iskolában mégis kiközösítették, mind az osztálytársai, mind a tanárai „hülyének” tekintették, s sokáig ő is annak tartotta magát.

Nehézséget okozott sok esetben az óvoda, az iskolai felkészülés, a tanult, iskolázott szülők hiánya: „A szabad élet után nehéz volt átvenni a rendszert, a kötelezettséget, a fegyelmet. Óriási lemaradással érkeztem, s emellett írástudatlan nagyszüleim (őt sem a szülei nevelték) sajnos, sem segíteni, sem ellenőrizni nem tudtak. Soha nem fogom ledolgozni a hátrányt, még ma is érzem a más háttérből fakadó hiányokat.”

Felsőfokú tanulmányok, a diploma értéke, kultúraváltás

Egy-egy kivételtől eltekintve válaszadóim diplomához vezető útja - hasonlóan más kutatók erre vonatkozó tapasztalataihoz (Forray R. 2004) és saját előkutatásomhoz (Szabóné 2004) – a többségi diplomásokétól eltérő; nem egyenesen a középiskola befejezése után kezdődött, hanem hosszabb és kanyargósabb, gyakran munka és család mellett indult.

Részben ezért, részben az anyagi nehézségek miatt – aminek enyhítésére óriási segítséget nyújtott számukra mindenféle ösztöndíj; Soros, MACIKA stb. -, részben pedig a tudás-és tapasztalatbeli hiányosságok, valamint a „minta” hiánya miatt is sokan stresszt, félelmet éltek át egyetemi, főiskolai éveik alatt.

Volt, aki úgy fogalmazott, hogy a kurzusokon minden a középosztálybeliek kommunikációs szintjén hangzott el, a diskurzus a középosztály nyelvén folyt, s erősen alapozott az otthonról hozott tudásra, készségekre. Emiatt neki számtalan nehézsége volt, állandóan megtapasztalta a hiányosságait, harcolt a lemaradásai ellen. Amit más könnyen elért, az neki jóval több energiával sikerült. Ezekről a küzdelmekről sokan beszéltek.

29 éves ferences szerzetesnek is sok hiányosságot kellett pótolni, de kárpótolta az öröm és büszkeség érzése, hogy képes volt rá. Ő sok jó embertől kapott biztatást, sőt, anyagi támogatást is. Véleménye szerint a felsőfokú tanulmányok, egyáltalán a tanulás hozadéka a minőségi és igényesebb életforma. Azt is mondta: „tanulok, hogy tovább tudjam adni”.

27 éves, muzsikás családból származó egyetemest végzett fiatal nő mesélte, hogy – bár mindkét szülője érettségizett – neki nagyon sokat kellett tennie a diplomájáért, hisz más háttérből indult, érezte is ennek hiányát. Az is gondot okozott, hogy otthon nem értették, nem ismerték az egyetem működését (vizsgaidőszak, felkészülés), nem volt „minta”, akitől ezekre a kérdéseire választ, vagy bármilyen segítséget kaphatott volna.

Más szerint a diploma presztízst, súlyt ad, hogy a környezete komolyan vegye őt és a népét. Többen azt emelték ki, hogy miképp javult az önértékelésük a diploma megszerzésével, mennyi kapcsolatot, ismeretséget tudtak szerezni, s miképp tárult ki előttük a világ.

A diploma fogadtatása a cigányság körében általában pozitív volt, megbecsülik őket, tanácsot kérnek, felnéznek rájuk. Előfordultak azért gúnyolódó megjegyzések is. Egyikük édesapjának mondták a cigányok: „Vigyázz, nehogy a fiad hasra essen a diplomata táskájában!”.

A diplomás életút azonban sokuk számára csalódást okoz. (Elő kutatásomban a diplomával rendelkező cigány adatközlőim 24%-a bánta meg, hogy diplomát szerzett.). A csalódás okai: nem kap végzettségének megfelelő beosztást, diplomásként is „cigányként” bánnak vele; „mindig megkérdőjelezi a szakmai tudásomat, újra és újra még bizonyítanom kell (továbbképzések, tanfolyamok)”, „a többségi társadalom egyszerűen nem veszi tudomásul, hogy nekem is lehet diplomám”, „mellbevágó a hatás, mikor kiderül, hogy cigány létemre diplomás vagyok, ez valahogy nem fér bele a megszokott roma-képbe”. Szinte általános megfogalmazás: „a diplomászerzés után sem nyíltak ki a kapuk. A szakma diplomával is „cigányként” kezel. Más így fogalmazott: „Mindegy, hogy segédmunkás vagy diplomás a cigány, csak „cigány” marad a többség szemében. Először bosszantó, dühítő, majd belefásul, cinikus lesz az ember.”

Az egyik kisebbségi referense munkába állásának első igen nehéz éveiről, az őt ért megaláztatásokról mesélve elmondta, amint bekerült a minisztériumba, gúnyosan „figyelmeztették” új munkatársai, nehogy cigány népviseletben járjon dolgozni.

Kultúraváltásról - a tradíciók meghagyása, elhagyása tekintetében, ami a tanulmányok végzéséhez lehetne köthető – semmi esetben sem beszélhetünk. Inkább azt tapasztaltam, hogy válaszadóim túlnyomó többsége már úgy érkezik a felsőoktatásba, hogy nem hozza otthonról a hagyományokat (már szülei sem ápolták, vagy eleve nem adták át nekik a sikeresebb boldogulás érdekében), azaz nincs is mit elveszteniük. Azokban az esetekben viszont, mikor otthon is éltek a hagyományokat, s ezt a szülők fontosnak tartották átadni gyermekeiknek, még ma, diplomásként, a szülői háztól elszakadva is valamilyen szinten őrzik, s identitásuk fontos részének tekintik. Elsősorban a cigány nyelv használata, valamint a virrasztás, a halott körüli hagyományos teendők elvégzése tartozik a leginkább megőrzött tradíciók közé. Egyik – egyetemest végzett, fővárosban élő és dolgozó – adatközlőm a hajvágási tilalmat a mai napig őrzi, s ha hazalátogat falujába, nadrágját szoknyára cseréli, s csak így megy a közösségébe. Van, aki azt mondta: „Ahogy múlnak az évek, egyre inkább visszanyúlok a hagyományokhoz.”

A tanulás „rovására” írható hagyományvesztés tehát nem tapasztalható.

A diplomás roma/cigány nők

Véleményem szerint a 21. század a cigány nők emancipációjának évszázada lesz. Az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb arányban vesznek részt a felsőoktatás nappali ill. levelező képzésén cigány női hallgatók, ami a hagyományos cigány női szerepelvárásoknak teljességgel ellene mond.

A tradicionális, de a kevésbé hagyományörző közösségekben is a nőkkel szembeni elvárás, hogy korán férjhez menjenek, jól házasodjanak, sok gyermeket szüljenek, tartsák össze a családot, szolgálják ki maximálisan férjüket. A lánygyermeket kicsi koruktól kezdve erre a feladatra szocializálják. Kivétel nélkül minden válaszadóm (férfiak és nők egyaránt) „a

sikeres cigány nőt” a fenti jelzőkkel írták le. Női válaszadóim egyöntetűen állították, hogy a cigány férfiak körében – s egyáltalán nem csak a hagyományörzők körében – a tanult cigány nőnek nincs igazán szava, értéke. A roma/cigány férfiak szemében a helyes női magatartás; a férj kiszolgálása, s hagyja az urát kibontakozni, ehhez biztosítja a hátteret. A férj „hálája” anyagiakkal mérhető; eltartja az asszonyt, akinek nem kell dolgozni járni, mások előtt is megbecsüli, tiszteletben tartja.

A tanult nő azonban már nem kiszolgáltatott, van önálló akarata, nem függ a férjétől. A tanult nőnek már nem a család kiszolgálása a vágya, s ezt a férfiak egyelőre nem tolerálják. Válaszadóim tapasztalata szerint még a cigány értelmiségi férfiak is így vélekednek, csak a külvilág felé fogadják el a diplomás nőket, maguk között, a cigány közösségekben csak a férfi az úr. A független, diplomás nő, aki megáll a maga lábán, a cigány férfi számára veszélyt jelent. Női beszélgetőtársaim többsége elvált, egyedülálló, vagy nem cigány férje, élettársa van. Mint mondják, ennek több oka van; cigány férfi társaként többnyire egyszerre kell megfelelniük a férjük és a közösségük felől feléjük irányuló tradicionális elvárásoknak, valamint az általuk elképzelt modern női szerepeknek, ez egy idő után felőrli erejüket, kapcsolatukat, s a házasság válással végződik. Sok diplomás cigány nő egyedül marad, igazi „sziget-emberként” él, hisz tanulással töltött évei miatt a hagyományos korai párválasztásból kimarad, közösségében férjhezmeneteli esélyei - koránál fogva – jelentősen csökkennek. Sokszor azonban tudatosan nem is akarnak saját körükben társat találni, hisz a tradicionális, alávetett női szerepet – tanult nőként – már nem akarják elfogadni. A többségi férfiak viszont nem igazán keresik az értelmiségi roma/cigány nőkkel a kapcsolatot, az arányaiban kevesebb, s még egyedülálló diplomás cigány férfiak pedig többnyire a nem diplomás, hagyományos női szerepeket felvállaló cigány lányok között keresnek és találnak társat.

A hagyományokkal szemben az útkeresés - túlzás nélkül mondhatjuk, az út kitaposása - a diplomás cigány nőknek a férfiaknál jóval nagyobb nehézségekkel, áldozatokkal jár. Ennek fényében érthető egyikük megállapítása: „Sokkal több nem boldog diplomás roma nőt ismerek.” Egy másik beszélgetőtársam válasza arra a kérésemre, hogy hasonlítsa össze a diplomás és a diplomával nem rendelkező cigány nők helyzetét: „Mindkét helyzete kilátástalan; pl. ha én nem tanulok, ott maradok a falumban, lehet, hogy boldogabb lennék, de nagyon szegény, esélytelen. De legalább nem tudnám, mit veszítek.” (Válaszadóim munkanélküli.)

A diplomás cigány nők helyzetéről a férfi válaszadóimat is megkérdeztem, s tanulságos egyikük büszke mondata: „én már el tudom fogadni, hogy egy nőnek is van véleménye”. Az átmeneti időszak vajúadását, az „újkori” női szerepek alakulásának nehézségeit mutatja az az eset, amelyik idősebb értelmiségi, hagyományörző cigány férfi interjúalanyom és szintén diplomás lánya között alakult ki. Az apa úgy érzi, lánya előtt nagy jövő állna (állt volna), hiszen okos, diplomás, idegen nyelven beszél, s ahelyett, hogy a karrierjét építené, hozzáment egy fiúhoz, - aki hagyománytisztelő családból származik, nincs felsőfokú végzettsége – gyermeket szült, s éli a hagyományos cigány asszonyok életét; ellátja a családját, kiszolgálja a férjét. Édesapja borzasztóan nehezte emiatt rá, s ki nem állhatja vejét, amiért nem engedi kibontakozni a lányát. Teszi ezt úgy, hogy ő maximális kiszolgálást, tradicionális szerepet követel meg feleségétől!

Valószínű, hogy hosszú út áll még a roma/cigány lányok, asszonyok előtt, míg az ellentmondásos szerepek között kialakul egy, csak az értelmiségi cigány – hagyományörző és kevésbé hagyománytisztelő - nőkre jellemző modern minta.

A következő generáció

Fontos kérdésnek tartottam válaszadóim tervét gyermekeik jövőjét illetően, mennyire szerepel elképzeléseikben, vagy valósul meg a jelenben gyermekeik továbbtanulása, annak

ösztönzése, támogatása? Beszélgetőtársaim többsége egyértelműnek tartotta, hogy gyermeke továbbtanulását támogatja/támogatni, ösztönözni fogja, különböző okok miatt: „A mai világban ez nagyon fontos, más kategóriába sorolják az embert, ha tanult.”

Két egyetemista fiát egyedül felnevelő édesanya mondta: „Agyon is ütöttem volna őket, ha nem tanulnak tovább; mindkettőn látszanak a rasszjegyek, őket is „lecigányozták”, meg kell tudniuk védeni magukat, csak a diploma által van eszköz a kezükben”.

Többen válaszolták: „Kell, hogy tanuljon, stabilan álljon a lábán, ne legyen kiszolgáltatva semmilyen helyzetnek, más lehetőség ma a boldogulásra nincs.”

Van, akinek a gimnazista lánya, aki pici korától látta, hogy édesanyja tanul, egyetemre, továbbképzésekre jár, természetesnek tartja, hogy egyetemre menjen, diplomát szerezzen, s így indokolja. „Hát neked is van, anya!”

Néhányan nem tartják annyira lényegesnek a diploma megszerzését, ők – ha gyermekük azt választja – inkább támogatják egy jó szakma kitanulását, hisz látják, tapasztalják, diplomával sem könnyű elhelyezkedni.

Interjúalanyaim gyermekeinek iskolai végzettségét tekintve a következő adatokat kaptam: nem számolva az alsó- és középfokú oktatásban részesülő, ill. annál kisebb gyermekeket, diplomás válaszadóim gyermekeinek 61%-a egyetemet, főiskolát végzett, vagy jelenleg felsőoktatásban tanul, egy fő PhD képzésben vesz részt, 16%-nak szakképzettsége van, s a gyermekek 23%-a csak általános iskolai végzettséggel rendelkezik.

A csupán nyolc osztállyal rendelkező fiatalok hátterét megvizsgálva szinte ugyanazokat a jellemzőket kaptam; minden esetben a gyermekek apja diplomás, az anyák maguk nyolc osztályt végeztek, a szülők mindegyik esetben elváltak, s a gyerekeket az anyák nevelték. A szülők az ötvenes-hatvanas korosztályhoz tartoznak. (Fiatalabb válaszadóim között csak egyetlen esetben fordul elő, hogy a férj egyetemet végzett, felesége pedig nyolc osztályt.)

Saját gyermekük „cigányságával” kapcsolatos negatív tapasztalatairól is említést tett néhány szülő; a „cigányozást”, a kirekesztést már korán, bölcsődés, óvodáskorban átérték szülők és gyerekek, gondozónők részéről. Egyik szülőpár elmesélte, hogy a bölcsődében a gyermekükhöz való hozzáállás akkor változott meg, amikor a gondozónő súlyosan beteg gyermeke részére ők is és más cigány szülők is adtak vért. De ugyanitt, a fővárosban tapasztalták meg azt is, hogy az első osztályban külön padosorba ültették a „feketéket”; cigány, arab, afrikai, kínai gyerekeket. Ma már fizetős, alapítványi iskolába hordják második osztályos – okos, tehetséges, jól nevelt - kislányukat.

Egy másik interjúalanyom azt mesélte, hogy mikor nem cigány felesége először volt várandós, Ő igen erősen imádkozott azért, hogy gyermekük minél világosabb bőrszínnel szülessen.

Cigány elit – cigány értelmiség

Válaszadóim egytől-egyig lesújtó véleménnyel vannak a mai cigány elitről, a közszerelő cigány értelmiségről. A következőképpen fogalmazták meg gondolataikat:

„A politikai platformokon megjelenik a cigány elit, de nincs vágy kapcsolódni hozzájuk; inkább az egyszerű cigány emberekkel építke kapcsolatot, képviselem őket.”

„A roma értelmiség jó lenne, ha visszamenne a saját népéhez!”

„Rossz példát mutatnak – „díscigányok”.”

„Megélhetési politikusok, sokat ártnak. Egészen tudatosan eltávolodnak a cigányságtól, nem tudják mit kellene tenni, mit vár el tőlük a cigányság. Maguk közé nem engednek más bekerülni.”

„Roma értelmiség? Hol van? Meg kellene jelenni a közéletben, médiában!”

„Díszcigányok! Undorodom tőlük! Elfelejtették, hogyan élnek a többiek.”

„Az olyan cigány értelmiséget kellene támogatni, amelyik a terepen akar dolgozni, s nem „díszcigány” akar lenni. Eltanulták a magyaroktól a harácsolást. Nincsenek pozitív cigány értelmiségi példaképek.”

„A cigány értelmiségnek kettős szerepe van: példaadás saját népe felé, és a többség felé közvetíteni a cigányság értékeit!”

„A cigányság nem egységes, szétesett... A többségi társadalom rendszerben él – tudását az értelmiségi réteg továbbadja. De a cigányságban nincs rendszer, tele van buktatókkal. Így aztán a szép tervek a levegőben maradnak. A megvalósítás lépcsőfokait is ki kellene dolgozni.”

S végül két, igen személyes vélemény, „hitvallás” a cigány értelmiség szerepét is érintve: „Nekem mindkét szülőm cigány, és is barna bőrű vagyok, tehát abszolút látszik rajtam, mégsem szégyelltem soha. Büszke vagyok a diplomámra, és arra is, hogy vannak „követőim” (testvérem), és arra is, hogy cigánynak születtem. Véleményem szerint a roma értelmiségnek fel kellene vállalnia a cigányságát. Nagyon kevés dolgozik a cigányság érdekében. Inkább a versenyszférában vagy egyéb más területen helyezkedik el.

A legnagyobb probléma, hogy a jelenlegi cigány politikusok az értelmes, okos cigány értelmiséget (fiatalokat) nem engedik hatalomra. 8 általánossal akarják irányítani a magyarországi cigány társadalmat.

Ha értelmes vezetőink lesznek egyszer, jobb lesz a cigány társadalomnak, ők látni fogják, hogy milyen problémákat kell leginkább megoldani!”

(26 éves, vidéken élő roma referens, nő)

„Legfontosabb szerintem, amit tehetne a cigány értelmiség, hogy legyen bármilyen munkakörben, vállalja fel a származását. Ha ez megtörténne; cigányok és nem cigányok borzasztóan meglepődnének, hogy minden területen megtalálhatóak, és így talán mérséklődne az egyre nagyobb méreteket öltő puha és kemény rasszizmus.

Én, ha előadást tartok így fogalmazom meg: akkor dőlhetünk hátra nyugodtan a székünkbe, ha egy-egy bíróság, bank, minisztériumok, írott és elektronikus média, különböző kiadó cégek, reklámhordozók stb. élén vezető beosztásban, akár első számú vezetőként is lesznek cigányok, nemcsak mutatóban egy-egy, az is beosztott dolgozóként. Napjainkban is többszörösét kell teljesítenünk (nekem is!) ahhoz, hogy elfogadjanak bennünket.

Sikeres embernek érzem magam, de milyen áron! Egész életünk bizonyítás! Mindezek ellenére hiszem és vallom, és igyekszem gyereket és felnőttet a tanulásra ösztönözni, mert a tudás amit birtokolunk, lelki gazdagságot és reményt ad.”

(55 éves újságíró, fia 26 éves, egyetemét végzett)

Irodalom

Forray R. Katalin (2004): Életutak – iskolai pályák. Interjúk cigány, roma fiatalokkal. Gypsy Studies 13. PTE BTK Romológia és Nevelésszociológia Tanszék Pécs.

Szabóné Kármán Judit (2004): Sar si von? A magyarországi cigány értelmiség helyzete egy nem reprezentatív kutatás tükrében. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika 5(2004)4, 335-358. Akadémiai Kiadó, Budapest.

